

NAPRIEČ HRANICAMI A TRIEDAMI: SPOLOČENSKÉ A PRIESTOROVÉ MOBILITY V HISTORICKOM KONTEXTE SLOVENSKA¹

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.4.1>

DUŠAN SEGEŠ

Mobility predstavujú kľúčový faktor pri interpretácii dejín strednej Európy, keďže po stáročia zásadne ovplyvňovali dynamiku sociálneho a politického vývoja tohto regiónu. Toto konštatovanie je v konečnom dôsledku platné v celosvetovom meradle. Klaus Bade považuje migráciu ľudí za normálny stav dejín, pretože *homo sapiens* sa rozšíril po celom svete ako *homo migrans*.² Mobility nemali len geografický rozmer. Imanentným procesom, ktorý sprevádzal zmeny foriem spoločensko-politickej organizácie a kreovanie, resp. výmeny elít bola sociálna mobilita. V širšom zmysle zahŕňa pohyb jednotlivcov, skupín alebo súborov hodnôt v rámci spoločenskej hierarchie. Môže byť vertikálna, teda smerom nahor alebo nadol v spoločenskom postavení, alebo horizontálna, čo predstavuje napr. presun v rámci rovnakej sociálnej vrstvy do inej profesijnej skupiny.³

Priestorové aj spoločenské mobility zásadne ovplyvňovali demografický, sociálny, intelektuálny, ekonomický, kultúrny a v neposlednom rade politický vývoj sveta počas stáročí. Hospodárska modernizácia, dramatické udalosti, ktoré v 20. storočí priniesli dve svetové vojny a zásadne zmenili politickú mapu Európy, boli katalyzátorom dovtedy nevídaného pohybu jednotlivcov, etnických či náboženských komunit a profesijných skupín naprieč geografickými hranicami a sociálnymi vrstvami. Tieto procesy menili spoločenské hierarchie a štruktúry vlády.

Výskum mobilít v slovenskej historiografii bol prevažne marginálnou odnožou iných tém. Navyše bol poznačený selektívnym prijímaním teórií najmä

---

1 Monotematické číslo *Historického časopisu* je výstupom projektu APVV-20-0333 *Prekračovanie hraníc. Fenomén mobility v dejinách Slovenska*, ktorého realizáciu podporila Agentúra na podporu výskumu a vývoja. Riešiteľom projektu je Historický ústav SAV, v. v. i.. Zodpovednými riešiteľmi sú Slavomír Michálek (2021 – 2023) a Dušan Segeš.

2 BADE et al. *Enzyklopädie Migration in Europa*. Paderborn 2007, s. 19.

3 KAELBLE. *Historical Research on Social Mobility*. New York 1981, s. 113-124.

nemeckej historickej sociálnej vedy, ktoré boli vtierané do korzetu marxisticko-leninského ideologického rámca. Tento prístup sa prejavoval najmä pri interpretáciách vzťahu medzi spoločenskou a priestorovou mobilitou počas prvých fáz priemyselnej revolúcie a industrializácie na území Slovenska. Po páde komunistického režimu získali v publikovaných prácach na dôležitosť etnocentrické prístupy. V obidvoch prípadoch bol výsledkom limitovaný fókus, alebo deformovaný výklad mobilit a migrácií. Takto profilovaná historiografická produkcia zanechala podstatné medzery, čo znemožňovalo komplexnú historickú analýzu spôsobov, akými mobilita formovala sociálne štruktúry, individuálne životy a kultúrne transformácie regiónov. Multikauzálne historické procesy však sotva možno bádať bez komparačného rámca a interdisciplinárnych metodologických prístupov. Uvedomujúc si túto potrebu, začal riešiteľský kolektív zložený z viac ako tridsiatich odborníkov a odborníkov v roku 2021 systematicky skúmať spoločenské a priestorové mobility v dejinách Slovenska, resp. jeho historického priestoru v rámci výskumného projektu s názvom *Prekračovanie hraníc. Fenomén mobility v dejinách Slovenska*. Hlavným cieľom výskumného projektu bolo skúmať mobilitu ako dynamický a mnohostranný proces a analyzovať jej vertikálne a horizontálne rozmery. Situovaním „domácich“ mobilit a migrácií do globálnych kontextov a uplatnením interdisciplinárnych výskumných prístupov riešiteľky a riešitelia projektu prinášajú nové poznatky k spomenutým fenoménom nielen k ich historickým, ale aj aktuálnym kontextom a taktiež prehodnocujú doterajšie závery historiografie. Ich výskum sa sústredil na rôzne profesijné a sociálne vrstvy, napr. špecialistov, intelektuálov, vybrané lokálne komunity, ako aj transhraničné pohyby do iných častí Európy a na iné kontinenty. Uplatnenie vyššie spomenutých výskumných prístupov, ktoré reflektujú prepojenosť medzi sociálnym statusom a priestorovým pohybom, vytvára rámec pre historickú analýzu mobilit a ich spoločenských, hospodárskych či politických dôsledkov v regionálnom i celoštátnom meradle.

Význam mobilit reflektovali historici, sociálni antropológovia, sociológovia či bádatelia z odboru migračných štúdií. Skúmali globálny význam mobilit, ich genézu a analyzovali ich kauzálne súvislosti v historických kontextoch. Norbert Elias ponúkol teoretický rámec pre pochopenie transformácie elít v strednej Európe, kde buržoázne a technokratické elity nahradili tradičnú dominanciu šľachty. Jeho pojem „civilizačný proces“ umožňuje konceptualizovať spôsob, ktorým mobility nanovo definovali sociálne normy a mocenské vzťahy v strednej Európe.⁴ Práca Jürgena Kocku o nemeckej robotníckej triede, v ktorej skúma, ako rozvoj priemyslu vytvoril príležitosti pre spoločenský vzostup a súčasne upevnil triedne rozdiely, ponúka cenné poznatky o vplyve industrializácie na sociálnu

---

4 ELIAS. *Die höfische Gesellschaft*. Neuwied 1969, s. 120-140, 175-190.

mobilitu.⁵ Max Weber v analýze sociálnej štruktúry poukazuje na to, ako je mobilita ovplyvnená interakciou blahobytu, spoločenského postavenia a autority, čím prináša inšpiratívne závery pre porozumenie vzťahu medzi ekonomickými štruktúrami a sociálnymi hierarchiami.⁶ Teórie Pierra Bourdieua o sociálnom kapitáli poskytujú interpretačný rámec pre výskum stratégií, ktorými sa migranti adaptovali na nové sociálne prostredia a usilovali sa o vzostupnú mobilitu.⁷ Sociálna stratifikácia, sociálna mobilita a elity, ako ich definovali Bourdieu, Weber a Vilfredo Pareto, sú úzko prepojené, keďže elity sú produktom sociálnej hierarchizácie, pričom prístup k elitnému postaveniu (s výnimkou zdedených privilégií) nevyhnutne zahŕňa vertikálnu sociálnu mobilitu.⁸

Výsledok krátkodobých, napr. zárobkových mobilít, vďaka ktorým sa v modernej slovenčine udomácnil pojem pendler, je spravidla zrejmý. Neplatí to však pre všetky priestorové mobility. Rezultát migračného procesu ostáva podľa Jochena Oltmera v zásade otvorený, pretože konečný cieľ putovania jednotlivcov a skupín nie vždy korešponduje s ich pôvodným zámerom či destináciou.⁹ Everett Lee pojmom intervenujúce prekážky označuje individuálne hodnoty a existujúce predstavy migranta, ktoré ovplyvňujú jeho rozhodovací proces, pričom môžu migráciu uľahčovať, alebo naopak spomaľovať. Podľa Leeho v tomto procese pôsobia faktory, ktoré jednotlivca buď udržiavajú na mieste, alebo ho odtiaľ vypudzujú, a popri nich aj tzv. nulové faktory, voči ktorým zostáva indiferentný. Lee konceptualizoval migráciu ako multikauzálny proces zahŕňajúci množinu štyroch základných faktorov: faktory spojené s miestom pôvodu, faktory spojené s cieľovým miestom, prekážky zasahujúce do procesu migrácie a osobné faktory.¹⁰ Sociológ Shmuel Noah Eisenstadt definoval migráciu ako komplexný sociálno-psychologický proces, ktorý pozostáva z niekoľkých prvkov a odohráva sa vo viacerých fázach. Na začiatku je pocit frustrácie zo životnej situácie doma, ktorý vedie k prvotnej motivácii emigrovať. Po nej nasleduje presídlenie, spravidla prinášajúce zásadné sociálne a kultúrne zmeny, napr. konfrontáciu s cudzími každodennými rutinami, ktoré môžu viesť k desocializácii. Po nej zvykne nasledovať proces adaptácie na podmienky nového prostredia v prijímajúcej spoločnosti (resocializácie). Ak je úspešná, štvrtým štádiom procesu migrácie je v ideálnom prípade splynutie s prijímacou spoločnosťou

5 KOCKA. *Industrial Culture and Bourgeois Society in Modern Germany*. New York 1999, s. 83-110.

6 WEBER. *Economy and Society*. Berkeley 1978, s. 302-328.

7 BOURDIEU. *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge 1984, s. 101-138.

8 PARETO. *The Rise and Fall of Elites*. New York 1991, s. 59-89.

9 OLTMER. *Globale Migration*. München 2016, s. 10.

10 LEE. A Theory of Migration. In *Demography*, 1966, Vol. 3, No. 1, s. 49-50.

(absorpcia).¹¹ Vo výskume remigrácie zohrávajú podstatnú úlohu časové, resp. priestorové faktory a spoločensko-kultúrne aspekty. Antropológ Takeyuki Tsuda, ktorý reflektuje spojitosti medzi krajinou pôvodu a diaspórou, charakterizuje remigráciu ako diaspórický návrat do etnickej domoviny, pričom rozlišuje tri dimenzie návratu: priestorovú, temporálnu a sociálnu.¹² Goerge Gmelch označuje spiatočnú migráciu ako návrat emigrantov späť do vlasti s úmyslom znova sa tu usadiť.¹³ Proces remigrácie nekončí návratom do krajiny pôvodu. Dôležitý je časový aspekt, pričom platí pravidlo, že čím dlhšia emigrácia, tým zložitejšia reintegrácia, ktorá závisí od niekoľkých faktorov. K najviac relevantným patria opatrenia domovského štátu.¹⁴

Limitovaná použiteľnosť teoretických prístupov neoklasickej ekonómie k migráciám vyplýva zo skutočnosti, že migráciu vnímajú primárne ako sociálne a ekonomické stratégie jednotlivcov či skupín v podmienkach voľného pohybu. Migračné pohyby vnímajú pod prizmou ekonomických rozdielov vysielajúcich a prijímajúcich regiónov/štátov a túžbe migrantov po lepšom zárobku. Nereflektujú faktory ako vojnové konflikty či reštriktívne politiky diktatúr. Strednú Európu dlhodobo charakterizovali rozpady impérií na menšie štátne celky, presuny hraníc štátnych útvarov a nimi vyvolané dynamické pohyby obyvateľstva. Okrem prednostne ekonomicky motivovaných mobilit, ako napr. kolonizácie území či industrializácie a procesu urbanizácie, patrili k spúšťačom prevažne nútených populačných pohybov ideologické alebo vojenské konflikty: náboženské prenasledovanie, lokálne a svetové vojny, politické prevraty. Rozhodovanie jednotlivca v túžbe či nutnosti migrovať, výber cieľovej destinácie a jeho migračné pohyby sa formovali a formujú v striktnom inštitucionálnom kontexte. John Torpey konštatoval, že podstatná časť vedeckých prác o migráciách prehliada významnú úlohu štátov, ktoré tieto procesy regulujú.¹⁵ Moderné spoločnosti sa formovali ako národné štáty vymedzené štátnymi hranicami, v rámci ktorých úrady viedli pre historický výskum mobilit významné pramene: populačné a sociálne štatistiky. Pre priestorové mobility je kľúčová regulačná funkcia štátov, ktoré sa snažia zákonmi i predpismi usmerňovať vstupné a výstupné migračné pohyby na svoje územie, resp. zo svojho územia.

Philipp Ther v práci o nútených migráciách v polovici 20. storočia sústredil pozornosť na represívny rozmer priestorových mobilit a jeho dôsledky. Doku-

11 EISENSTADT. *The Absorption of Immigrants*. London 1954, s. 1-18.

12 Angl. *diasporic homecomings*, resp. *diasporic returns to ethnic homeland*. TSUDA. Conclusion. In TSUDA a SONG. *Diasporic Returns to the Ethnic Homeland*. Cham 2018, s. 240.

13 GMELCH. Return Migration. In *Annual Review of Anthropology*, 1980, Vol. 9, s. 137-138.

14 CURRLE. Theorieansätze zur Erklärung von Rückkehr und Remigration. In *soFid*, 2006, č. 2, s. 12.

15 TORPEY. *The Invention of the Passport*. Cambridge 2000, s. 6.

mentuje, ako násilné presuny obyvateľstva po 2. svetovej vojne vrátane vyhnania Nemcov z Československa zmenili etnické zloženie štátov a vytvorili nové spoločenské napätia.¹⁶ Miloš Havelka vo výskumnej sonde do sociologickej dimenzie totalitarizmu analyzoval mocenské zásahy do štruktúr českej a slovenskej spoločnosti. Prezentoval záver, že v dôsledku nútených masových presunov obyvateľstva počas 2. svetovej vojny a po nej bola spoločnosť rozbitá, reštrukturalizovaná, znivelizovaná a napokon homogenizovaná.¹⁷ Povojnové komunistické režimy v strednej Európe využili mobilitu na vytvorenie nových spoločenských hierarchií. Napríklad nútená mobilita z vidieckych oblastí do priemyselných centier bola ústredným prvkom štátom riadenej industrializácie.¹⁸ Podľa Ivána Szelényiho sociálnu stratifikáciu v prvej polovici 20. storočia určovalo spoločenské postavenie (často zdedené) a trh (ekonomické triedy). V komunistických diktatúrach však centrálny riadený trh ako normatívny prvok stratifikácie stratil opodstatnenie a postavenie jednotlivcov záviselo od vzdelania, životného štýlu a funkcie v byrokratickom systéme. Spoločnosti v tzv. štátnom socializme podľa Szelényiho vykazovali podobnosti s feudálnym usporiadaním, kde významnú úlohu zohrávali patronátne vzťahy a siete osobnej lojality. Chýbajúce triedy ako formy spoločenského zoskupovania nahradilo členenie na základe sociálneho postavenia, ktoré dopĺňali rôzne formy politickej a sociálno-kultúrnej uzavretosti.¹⁹

Z perspektívy viacerých príspevkov uverejnených v tomto čísle relevantná aktívna politika štátov podporujúca návratovú migráciu (či tiež repatriáciu) sa takmer výlučne opiera o etnickú príbuznosť s členmi diaspóry narodenými alebo žijúcimi v zahraničí, ktorí sú vnímaní ako súčasť etnického národa žijúceho za hranicami štátu.²⁰ Politické elity a spoločenstvá v krajinách pôvodu vzhľadom k historickým a kultúrnym väzbám vnímajú diaspóru ako súčasť národa, ktorá má právo na návrat do vlasti predkov. Koncept dediasporizácie definuje spájanie príslušníkov národných komunit žijúcich mimo územia „svojho“ štátu.²¹ Rovnako označuje proces, v ktorom sa člen diaspóry vracia do krajiny predkov, resp.

---

16 THER. *The Dark Side of Nation-States*. New York 2014, s. 211-245.

17 HAVELKA. Srovnávání nesrovnatelného aneb Existovala v nejnovejších českých dějinách epocha totalitarismu? In *Soudobé dějiny*, 2009, roč. 16, č. 4, s. 618-619.

18 FITZPATRICK. *Tear Off the Masks!* Princeton 2005, s. 182-206.

19 BÓDY and HOLUBEC. Social Structure, Mobility, and Education. In *The Routledge History Handbook of Central and Eastern Europe in the Twentieth Century*. Volume 1. Eds. Włodzimierz Borodziej, Stanislav Holubec, Joachim von Puttkamer. London; New York 2020, s. 66-67.

20 JOPPKE. *Selecting by Origin: Ethnic Migration in the Liberal State*. Cambridge 2005, s. 116-117.

21 VAN HEAR. *New Diasporas*. London 1998, s. 48-49.

kde sa narodil a žil.²² Russell King nazýva tento jav, ktorý spravidla sprevádza získanie, resp. znovuzískanie štátneho občianstva krajiny pôvodu, návratovou mobilitou do krajiny pôvodu, resp. predkov.²³

Spomenuté výberové práce a koncepty, ktoré sú relevantné aj pre interpretáciu historických procesov na území dnešnej Slovenskej republiky, spoločne poukazujú na to, že sociálna a priestorová mobilita obzvlášť v strednej Európe v 20. storočí nebola len reakciou na vonkajšie tlaky (vojny, industrializáciu a zmeny politických režimov), ale aj hnacou silou spoločenských transformácií.

Sedem štúdií od ôsmich autoriek a autorov, uverejnených v tomto čísle *Historického časopisu*, spája fókus na fenomén sociálnej a priestorovej mobility v rôznych historických a geopolitických kontextoch. V príspevkoch zamerali pozornosť na nútené migrácie, adaptačné stratégie v novom prostredí a úlohu inštitúcií a spoločenských sietí v procese dynamiky mobilit. Štúdie, temporálne situované do obdobia 19. a 20. storočia, obsahovo pokrývajú rôzne priestorové rámce a témy, pričom ich spoločnou črtou je pokus objasniť kauzalitu medzi mobilitami a spoločenskými zmenami, mocenskými vzťahmi a vytváraním identít.

Georgi D. Lutz na príklade nemeckých poslancov z Čiech a Sedmohradska skúma sociálnu a priestorovú mobilitu nemeckých politických elít v Rakúsko-Uhorsku (1867 – 1918). Rozšírenie volebného práva roku 1907 diverzifikovalo politické zastúpenie v Čechách, čo umožnilo mobilitu smerom nahor z rôznorodých sociálnych prostredí. Naopak, vláda v Sedmohradsku, v ktorej dominovali Maďari, obmedzovala posun nahor v sociálnej mobilite nemaďarských obyvateľov. Porovnaním sociálneho pôvodu poslancov, ich vzdelania, povolání a medzigeneračnej mobility Lutz dokumentuje, ako politické reformy uľahčili prístup k moci a nanovo definovali zloženie elít. Jeho analýza poukazuje na to, ako reformy a regionálna dynamika ovplyvňovali vzorce mobility, a súčasne ponúka pohľad na interakciu medzi spravovaním vlády, sociálnymi štruktúrami a transformáciou elít v Habsburskej monarchii.

Štúdia Juraja Marušiaka ponúka komplexný pohľad na priesečníky politickej represie a sociálnej mobility. Analyzuje v nej novú vlnu represíí zo strany KSC na príklade previerok politickej a triednej spoľahlivosti na Slovensku v roku 1958, ktorých cieľom bolo upevniť lojalitu ku komunistickému režimu. Ústredným motívom straníckych previerok bola nedôvera k elitám pred roka 1948 a ich potomkom, ktorá sa zintenzívnila po celospoločenských protestoch a politických zmenách v Poľsku a Maďarsku v roku 1956. Kľúčovým faktorom bola snaha „novej inteligencie“ – robotníkov a roľníkov, ktorí po komunistickom prevrate často bez potrebnej kvalifikácie obsadili riadiace posty – o znovuzískanie

22 LAGUERRE. *Diaspora, Politics, and Globalization*. New York 2006, s. 133-162.

23 KING, CHRISTOU and LEVITT. *Links to the Diasporic Homeland*. London; New York 2014, s. 1-16.

autority oslabenej čiastočne liberalizovanou kádrovou politikou KSČ v polovici 50. rokov 20. storočia. Stratégia obmeny elít, ktorá uprednostňovala ideologickú uniformitu a poslušnosť pred odbornými znalosťami, odzrkadľovala leninské princípy strany ako avantgardy. Na Slovensku sa v previerkach tematizoval aj „buržoázny nacionalizmus“, čím sa čistky rozšírili aj na ľudí spoza štátnych úradov a inštitúcií. Spôsob, ktorým sa stranícke previerky uskutočňovali, súčasne odhaľuje pretrvávajúce neformálne sociálne siete a rodinkárstva, a to aj v rigidnom rámci komunistického diktatúry.

Text Martiny Fiamovej približuje problémy nútenej migrácie v podmienkach represívnych režimov, sprísňovania migračných obmedzení a životnej neistoty, ktorým čelili židovskí utečenci pri úteku cez Bratislavu v rokoch 1938 – 1940. Keďže väčšina krajín odmietla prijať židovských utečencov unikajúcich pred perzekúciou nacionálno-socialistického režimu, mnohí sa snažili dostať do Palestíny cez Bratislavu, Viedeň či Budapešť a ďalej cestovali cez Taliansko, Rumunsko, Juhosláviu alebo po Dunaji. Kvôli imigračným obmedzeniam sa však do Palestíny pod mandátom Veľkej Británie mohol legálne dostať len obmedzený počet ľudí a mnohých internovali v britských táboroch predtým, ako nakoniec dosiahli svoj cieľ. Bratislava sa stala dôležitým tranzitným bodom, kde utečenci zostávali hodiny, dni alebo dokonca mesiace a čakali na transport. Židovské humanitárne organizácie a slovenské úrady stáli pred veľkou logistickou výzvou. Medzi kľúčové miesta pre utečencov patrila Slobodáreň a bývalý továrenský areál na Patrónke, ktorý ľudácky režim počas deportácií v roku 1942 využil ako zberné stredisko pre deportácie do vyhladzovacích táborov. Štúdia M. Fiamovej tematizuje vplyv štátom riadenej represie na formy mobility a prispieva k diskusiám o historickej interakcii medzi migráciou, vládnu mocou a cielenou marginalizáciou špecifických sociálnych skupín.

Nútené migrácie do Veľkej Británie v roku 1939 na špecifickom príklade slovenských a českých architektov sú centrálnou témou príspevku Henriety Moravčíkovej a Petra Pappa. Autorská dvojica skúma priestorovú a sociálnu mobilitu v podmienkach nástupu autoritárskeho režimu a jeho protagonistami presadzovanej celoplošnej perzekúcie osôb židovského pôvodu. Priestorovú mobilitu reflektujú na príklade mechanizmov, ktoré umožňovali útek/emigráciu architektov z bývalého Československa prostredníctvom britských inštitúcií, ako bol Kráľovský inštitút britských architektov (RIBA). Tieto organizácie poskytovali architektom praktickú a odbornú podporu po príchode do Spojeného kráľovstva vrátane pomoci pri hľadaní zamestnania a materiálnom zabezpečení. Aspekty sociálnej mobility sú v príspevku analyzované na konkrétnych biografických príkladoch a procese ich profesijného začleňovania do komunity britských architektov. Štúdia zároveň zdôrazňuje význam rodinných a komunitných väzieb, ktoré architektom uľahčovali adaptáciu v novom prostredí. Aj napriek indivi-

duálnym úspechom čelili prišielci z Československa viacerým výzvam, akými boli jazyková bariéra, finančná núdza či komplikovaná byrokracia. Výsledky tak prispievajú k širšiemu pochopeniu nútenej migrácie, profesijnej adaptácie a dôležitosti inštitucionálnej a rodinnej podpory pri zvládaní krízových situácií.

Povoynové migračné procesy zásadne ovplyvnili spoločnosti v Európe vrátane Československa, ktoré využívalo nútenú aj dobrovoľnú migráciu na národnostnú homogenizáciu. Michal Korhel analyzuje sociálne aspekty migrácie na Slovensku na príklade mesta Handlová, pred 2. svetovou vojnou majoritne nemeckého banského mesta, ktoré po vojne zažilo výraznú výmenu obyvateľstva. Prichádzali sem osídlenci zo Slovenska aj zahraničia, čo vytvorilo kultúrne rôznorodú spoločnosť s vnútornými konfliktmi. K sociálnemu napätiu prispievala štátna politika, ktorá materiálne podporovala len niektoré skupiny. Archivný výskum a Korhelom uplatnená metóda orálnej histórie odhaľujú každodenné výzvy osídlencov. Spolupatričnosť daná banským povolaním im pomáhala tieto výzvy prekonať. Spolu vytvorili nový sociálny poriadok, v ktorom sa rôzne kultúry postupne integrovali do lokálneho prostredia.

Text Terezy Richtárikovej analyzuje štátom riadenú návratovú migráciu (resp. repatriáciu) ako nástroj na formovanie spoločenskej štruktúry a tematizuje vzťah medzi administratívnymi postupmi štátnych úradov a procesom sociálnej integrácie migrantov. Zameriava sa na politické a administratívne nezhody medzi slovenskými a centrálnymi štátnymi orgánmi v procese integrácie slovenských reemigrantov z Rumunska. Tematizuje tiež selektívny prístup štátu k jednotlivým skupinám reemigrantov, čo ovplyvnilo ich sociálne začlenenie.

Príspevok Martiny Babinčákovej sa zaoberá remigráciou Slovákov zo západných krajín a zámoria po roku 1989. Jeho základom sú životné skúsenosti, dilemy a výzvy cieľovej skupiny deviatich pamätníkov a pamätníčok, ktorí sa rozhodli pre návrat do rodnej krajiny. Analyzuje ich dôvody návratu, reflexie na integračné výzvy a otázku, či vnímali svoju akceptáciu spoločnosťou, alebo sa cítili ako cudzinci vo vlastnej krajine. Pamätníci čelili výzvam ako byrokratické prekážky, sociálne napätie a osobné dilemy v procese adaptácie v spoločnosti, ktorá po roku 1989 prechádzala procesom globálnej transformácie. Výskum je založený na metóde orálnej histórie, pričom zdôrazňuje význam individuálnych výpovedí pri mapovaní tejto málo prebádanej oblasti slovenskej histórie.

Štúdie uverejnené v monotematickom čísle *Historického časopisu* spája ambícia poskytnúť čitateľovi náhľad do dynamiky spoločenských a priestorových mobilit v historickom vývoji strednej Európy a obzvlášť Slovenska. Cieľom autoriek a autorov je na konkrétnych témach, aktéroch a kontextoch prezentovať nuansovaný výklad toho, ako tieto javy ovplyvňovali trajektórie komunít a jednotlivcov vo vybraných historických epochách.

O autorovi / About the author

Mgr. Dušan Segeš, M. A., PhD.

Historický ústav SAV, v. v. i.

Klemensova 19, 814 99 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: Dusan.Seges@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0002-9066-4913>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=26036853700>

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/X-6674-2019>

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

BADE, Klaus Jürgen, EMMER, Pieter C., LUCASSEN, Leo and OLTMER, Jochen. *Enzyklopädie Migration in Europa. Vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Paderborn: Schöningh, 2007.

BOURDIEU, Pierre. *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge: Harvard University Press, 1984.

EISENSTADT, Shmuel Noah. *The Absorption of Immigrants. A comparative study based mainly on the Jewish community in Palestine and in the State of Israel*. London: Routledge&Paul, 1954.

ELIAS, Norbert. *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie*. Neuwied: Luchterhand, 1969.

FITZPATRICK, Sheila. *Tear Off the Masks! Identity and Imposture in Twentieth-Century Russia*. Princeton: Princeton University Press, 2005.

JOPPKE, Christian. *Selecting by Origin: Ethnic Migration in the Liberal State*. Cambridge, MA: Harvard University Press 2005.

KAELBLE, Hartmut. *Historical Research on Social Mobility. Western Europe and the USA in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. New York: Columbia University Press, 1981.

KING, Russell, CHRISTOU, Anastasia and LEVITT, Peggy, eds. *Links to the Diasporic Homeland. Second Generation and Ancestral Return Mobilities*. London, New York: Routledge, 2014.

KOCKA, Jürgen. *Industrial Culture and Bourgeois Society in Modern Germany: Business, Labor, and Bureaucracy in Modern Germany, 1800–1918*. New York: Berghahn Books, 1999.

LAGUERRE, Michel. *Diaspora, Politics, and Globalization*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.

OLTMER, Jochen. *Globale Migration. Geschichte und Gegenwart*. München: C.H.Beck, 2016.

PARETO, Vilfredo. *The Rise and Fall of Elites. An Application of Theoretical Sociology*. New York: Routledge, 1991.

TORPEY, John. *The Invention of the Passport. Surveillance, Citizenship and the State*. Cambridge MA: Cambridge University Press, 2000.

- THER, Philipp. *The Dark Side of Nation-States: Ethnic Cleansing in Modern Europe*. New York: Berghahn Books, 2014.
- VAN HEAR, Nicholas. *New Diasporas: The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*. London: UCL Press, 1998.
- WEBER, Max. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press, 1978.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- BÓDY, Zsombor and HOLUBEC, Stanislav. Social Structure, Mobility, and Education. In *The Routledge History Handbook of Central and Eastern Europe in the Twentieth Century. Volume 1: Challenges of Modernity*. Eds. Włodzimierz Borodziej, Stanislav Holubec, Joachim von Puttkamer. London, New York: Routledge, 2020, s. 64-128.
- CURRLE, Edda. Theorieansätze zur Erklärung von Rückkehr und Remigration. In *soFid – Sozialwissenschaftlicher Fachinformationsdienst, Migration und ethnische Minderheiten*, 2006, č. 2, s. 7-23.
- HAVELKA, Miloš. Srovnávání nesrovnatelného aneb Existovala v nejnovějších českých dějinách epocha totalitarismu? In *Soudobé dějiny*, 2009, roč. 16, č. 4, s. 607-624.
- LEE, Everett S. A Theory of Migration. In *Theory of Migration*. In *Demography*, 1966, Vol. 3, No. 1, s. 47-57.
- TSUDA, Takeyuki. Conclusion: Interrogating return-ambivalent homecomings and ethnic hierarchies. In TSUDA, Takeyuki and SONG, Changzoo, eds. *Diasporic Returns to the Ethnic Homeland: The Korean Diaspora in Comparative Perspective*. Cham: Palgrave Macmillan, 2018, s. 239-258. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-90763-5>